

Sammanfattning av rekommendationer och strategier vid flytt av byggnader

Kulturmiljöanalys Kiruna etapp 2 är en fortsättning på det arbete som gjordes i etapp 1. En viktig del av innehållet i denna rapport utgörs av värderingar av och rekommendationer för den bebyggelse och de kulturmiljöer i Kiruna tätort som påverkas av gruvbrytningen.

Rekommendationerna kan vara allt från dokumentation, återbruk, bevarande av byggnadsstruktur till flytt av byggnad, se avsnitt ”Värden och rekommendationer”.

Det finns många anledningar till varför det är önskvärt att flytta så mycket bebyggelse som möjligt, anledningarna kan sammanfattas i:

- *kulturell hållbarhet*
- *ekologisk hållbarhet*
- *ekonomisk hållbarhet*
- *social hållbarhet*

I det material om kulturmiljö som tagits fram i planarbetet med nya centrum, dat 2013-11-11, finns tre strategier redovisade för flytt av kulturbyggnader. Med kulturbyggnader avses de byggnader som i ett avtal mellan kommunen och LKAB är beslutade att flyttas på LKABs bekostnad.

- *Samla alla i en kulturpark (grönstråket)*
- *Samla alla i ett kulturkvarter*
- *Hotspots/ kluster/ synergi i sammanhang med offentliga program och platser*

I senare samtal har även möjligheten att sprida bebyggelsen tagits upp som alternativ.

Arbetet i etapp 2 har utgått från att fler byggnader än de som avtalats mellan kommunen och LKAB skall ges möjlighet att flyttas. Alla byggnader

som av ägarna upplevs ha ett bruksvärde/ekonomiskt värde som motiverar en flytt kan vara aktuella, det innebär att i en strategi för flyttade byggnader i nya centrum bör hänsyn tas till alla typer av byggnader som finns i de av stadsomvandlingen påverkade områdena.

För flytt av byggnader som behandlas i rapporten gäller de rekommendationer som tagits fram för byggnaden/området.

Vid flytt av byggnader till tidigare obebyggd plats finns särskilt två saker att ta hänsyn till, dels att byggnadens värden i så stor utsträckning som möjligt kan behållas och helst ”växlas upp”, dels att byggnaden på ett så bra sätt som möjligt bidrar till den nya miljön. Särskilt viktigt är det för byggnader som kan ses som solitärer med stort värde på sin nuvarande plats.

Mer övergripande kan alla fyra strategierna ovan kan vara aktuella beroende på vilken byggnad/byggnadstyp som flyttas.

- *Den första strategin, att samla flyttade byggnader i en kulturpark, kan vara aktuell för byggnader med offentlig verksamhet och som tål att vara ensamma eller i mindre grupp.*
- *Den andra strategin, att samla flyttade byggnader i kulturkvarter, är lämplig för byggnader som nu ingår i väl gestaltade miljöer och som bör behålla sitt sammanhang med flera byggnader.*
- *Den tredje strategin, hotspots/kluster/synergi i sammanhang med offentliga program och platser, är lämplig för byggnader som fungerar som landmärken eller mötesplatser eller på annat sätt kan förstärka en plats.*
- *Den fjärde strategin, att sprida byggnader, är främst lämplig för ”standardbyggnader”.*

Förutom att flytta hela byggnader finns alternativen att ta tillvara byggnads-material och delar av byggnader. Det kan göras både för att återanvända fungerande byggnadsmaterial och för att ta tillvara kulturhistoriska värden. Med återbruk/återanvändning menar vi i de flesta fall att byggnadsdelar, inredning mm återanvänds med syftet att bevara kulturhistoriska, estetiska eller liknande värden. Med återvinning menar vi i de flesta fall återanvändning av material för att spara på resurser.

En viktig fråga som kommit upp i flera samtal är hur områden som påverkas ska tas om hand. Det gäller speciellt tiden mellan att hus börjar rivas/flyttas tills området är tömt. Förutom de rekommendationer som finns i rapporten bör detta studeras närmare då det kommer att ha stor påverkan på de boende i områdena.

Gällande beslut för skyddade byggander

I Kiruna finns tre byggnader som har skydd som byggnadsminnen; Hjalmar Lundbohmgården, hyresfastigheten Jerusalem och stadshuset. Även Kiruna stationsbyggnad har haft ett skydd som byggnadsminne men skyddet är hävt genom ett beslut av Länsstyrelsen. Kyrkan med klockstapel, inventarier och kyrkopark, krematoriebyggnaden med kapell, columbarium och urlund samt kyrkogården med kyrkogårdskapellet vid Kurravaaravägen, är skyddade som kyrkliga kulturminnen. Då förändringar av skyddade byggnader planeras ska samråd ske med Länsstyrelsen eftersom många av dessa kan kräva tillstånd från Länsstyrelsen.

Stadshusets framtid är oklar i dagsläget, våren 2014, då en rättsprocess om dess byggnadsminnesstatus pågår. Det kan dock inte stå kvar på nuvarande plats på grund av kommande markdeformationer. Kiruna kommun har begärt att Länsstyrelsen ska häva byggnadsminnesförklaringen. Länsstyrelsens beslut innehöll villkor om tillvaratagande och återuppförande som kommunen ansåg var för långtgående. Ärendet har varit upp i Förvaltningsrätten vars dom har överklagats av kommunen.

Generella rekommendationer vid flytt av byggnader

Enskilda byggnader – starka solitärer (exempelvis Kv. Spelstyraren 10, Landströmska huset), kan bli ett karaktärsfullt och bra komplement i ett nytt sammanhang. En förutsättning är att den nya miljön har kvaliteter som lyfter fram byggnaden, med lämplig inramning av vegetation och/eller omgivande bebyggelse vars morfologi, gestaltning och skala i några viktiga avseenden kan matcha den flyttade byggnaden. Det kan handla om fasadmaterial, färgsättning, byggnadsvolymer, höjder, takvinklar och fönstersättning mm – gärna i kombination. Stilmässiga brytningar i närmiljön behöver

inte vara till nackdel för en flyttad enskild byggnad, så länge byggnaden har ett väl definierat rumsligt och visuellt utrymme det nya sammanhanget och inte upplevs som helt främmande och malplacerad. Den flyttade byggnaden bör också kunna användas på ett lämpligt sätt.

Kyrkobyggnadens nationalromantiska tolkning av en kåta har placerats på en höjd bland Kyrkparkens risklädda mark med enar och fjällbjörksbuketter, dvs en vegetation som finns nära trädgränsen. Detta är ett exempel på hur man velat förankra arkitekturen till platsen, vilket bör beaktas vid kyrkans nya placering. (Att placera kyrkan i en anlagd park eller en strikt grönstruktur, t ex mitt i en boulevard, skulle bli helt fel.)

Grupperingar – löst sammanhållna (exempelvis norra delen av bolagsområdet, Björkbacken), kan bestå av en samling individuellt utformade byggnader med stora olikheter, ofta fritt placerade i en löst sammanhållen planstruktur. För denna kategori gäller i princip samma rekommendationer som för enskilda byggnader och solitärer. Hanteringen av byggnader i grupp är helt beroende av hur starka miljömässiga och funktionella samband som finns. Byggnader med inbördes starka miljömässiga och historiska samband bör vid flytt placeras tillsammans. Andra byggnader kan i vissa fall uppskattas mer om de skiljs från en miljömässigt löst sammanhållen grupp och får en mer framträdande roll på ny plats. Bedömningar måste göras från fall till fall beroende på befintligt sammanhang och möjligt nytt sammanhang. Det är en stor fördel om tidigare funktionella sammanhang kan återuppstå.

Björkbacken är ett exempel på hur en södervänd sluttning använts för att ge både utsikt, bra mikroklimat och - med tanke på variation på byggnader - även hög status.

Grupperingar – starkt sammanhållna (exempelvis Bläckhornsmiljön inom Bolagsområdet), består i de flesta fall av byggnader med samma utformning eller varianter av samma grundtyp. De har ofta planerats, komponerats och byggts som en sammanhållen miljömässig, funktionell och social helhet. Starkt sammanhållna grupper kan behålla sin karaktär om de flyttas i grupp och placeras in i en liknande planstruktur med ungefär motsvarande täthet. Då skapas goda förutsättningar för att några av de karaktärsdrag och värden som tidigare varit betydelsefulla kan återskapas.

I något enstaka fall kan byggnader som lyfts ur en stark grupp och placeras in i ett nytt mer eller mindre främmande sammanhang klara sig bra som enskilda objekt. Som regel tappar dessa lösryckta byggnader en stor del av de miljöskapande, historiska och immateriella värden som hänger samman med den ursprungliga gruppen. Även flyttade hela grupper är beroende av att hamna i rätt sammanhang. För att kunna bli ett bra och väl integrerat komplement i den nya stadsdelen bör det strukturellt, rumsligt och estetiskt upplevas som helt naturligt. Planering för flytt av hela grupper, med ambitionen att återskapa viktiga värden i den nya miljön, kräver arkitektonisk och planeringsmässig fingertoppskänsla utöver det vanliga.

Järnvägsstationens goda arkitektur likaväl som Järnvägsparkens storlek och innehåll, signalerar vilken hög status järnvägsförbindelsens innebar; Det var detta som långväga gäster möttes av när de rest hit. Idag är järnvägsparken visuellt avskild från stationsområdet med en vägbank för E10 och parkens värde är mer kopplad till olika element varav flertalet berättar om en svunnen tid. Här finns även uppvuxna träd och en stor välbesökt lekplats. Alla städer behöver en centralt belägen park och det här är Kirunas nuvarande. Samtidigt är det dags att börja anlägga nästa stadspark.

Större områden (exempelvis Bolagsområdet eller stadsplaneområdet), kan bestå av en samling enskilda byggnader med gemensamma förutsättningar och karaktärsdrag, inslag av löst sammanhållna eller starkt sammanhållna grupper eller en mer eller mindre komplex kombination av enskilda byggnader och grupper. För större områden är det som regel viktigare att hålla ihop de starka grupper som finns inom området, exempelvis Bläckhornsmiljön inom Bolagsområdet, än att försöka återskapa området som helhet.

Om flera enskilda byggnader eller i löst sammanhållna grupper flyttas från ett större område, där ambitionen är att återskapa några av huvuddragen från det befintliga området, är det viktigare att överföra de intentioner som fanns i den ursprungliga planstrukturens utformning än att placera in enskilda byggnader i samma konfigurationer som tidigare. Det betyder att vägstruktur, gatubredd, kvartersutformning, tomtindelning och placering av byggrätter – exempelvis nära gatuliv – kan få stor betydelse för att åter-

skapa ”rätt” känsla för placering och integrering av flyttad bebyggelse. Den sistnämnda strategin är tillämpbar för stora delar av Stadsplaneområdet.

Stadsplaneområdet har delar där trädgårdarna med buskar och träd, tillsammans med murar, staket, plank och byggnader i gatuliv bidrar till en intim upplevelse av gaturummet. Detta medför att området upplevs som lummigt. Särskilt de nedre mer skyddade delarna.

Rekommendationer för grönstruktur

Man ska komma ihåg att den gamla staden är placerad på gränsen mellan växtklimatzon 7 och 8. De västra delarna ligger väldigt nära trädgränsen och är betydligt kargare än de östra där det t o m växer gran. Det är stor skillnad mellan en trädgårdarna i Luossavaara och Tuolluvaara.

De senaste decennierna har lövvegetation inte frusit tillbaka i samma utsträckning som tidigare. Grönytor längs trafikleder mm har börjat ”slya igen” och vegetationsgränsen mot kalfjället har flyttats högre upp. Att snåren med olika salixarter växer snabbare än tidigare betyder inte att etableringar av nyplanterade buskar och träd går fort. Därför är det extra viktigt att man ska vara rädd om den vegetation som redan finns på platsen för det nya Kiruna. Det krävs en särskild varsamhet med den befintliga vegetationen i samband med anläggningar och därmed även vid planering. Befintlig vegetation ska behandlas med respekt.

Parker och trädgårdar som förr eller senare blir en del av gruvstadsparken bör inventeras t ex i samarbete med ArtDatabanken vid SLU. Bra växtmaterial bör förökas eller, om möjligt, flyttas till nya stadsdelar.

Det kulturhistoriska värdet ligger bl a i en parks eller trädgårds tidstypiska utformning och växtmateriallets koppling till anläggning, t ex vilka arter var populära när anläggningen gjordes och vilka sorter har fått stor spridning.

Oavsett markdeformationer eller stadsflytt, klarar sig inte en park eller trädgård utan skötsel och underhåll samt en målsättning för anläggningens utveckling. Det senare är särskilt viktigt för att upprätthålla det kulturhistoriska värdet.